

Recht op bescherming van het gezin

Schrijvende armoede en uithuisplaatsing van kinderen

Colofon

ISBN: 978 94 6365 438 8

1e druk 2022

© 2022, Annie van den Bosch-Höweler

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

Telefoon: 058 - 289 48 57

Vormgeving omslag en binnenwerk: Evelien Veenstra

Illustratie voorkant boek: Christine Lesueur, Parijs.

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door Ars Donandi.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Recht op bescherming van het gezin

Schrijvende armoede en uithuisplaatsing van kinderen

Annie van den Bosch-Höweler

Inhoud

Vooraf		9
Inleiding	De reden van deze publicatie	11
DEEL 1.	WAT IS EN DOET ATD VIERDE WERELD EN WAAROM?	15
Hoofdstuk 1.	De Internationale Beweging ATD Vierde Wereld	17
1.1.	De visie van ATD Vierde Wereld	17
1.2.	Het gezin als speerpunt van onderzoek en actie	18
1.3.	Samen kennis en inzichten ontwikkelen	20
1.4.	We moeten willen weten en begrijpen	23
1.5.	Onze inspiratie	25
Hoofdstuk 2.	We willen dat ouders met respect behandeld worden en gepaste hulp krijgen	28
2.1.	Ons doel	28
2.2.	De eigen logica en het denken van mensen in armoede begrijpen	29
Hoofdstuk 3.	Onze kijk op (mensen in) armoede veranderen	32
3.1.	We worden multiprobleemgezinnen genoemd, omdat hulpverleners vinden dat we niet meewerken	32
3.2.	Definities van armoede: meer dan de financiële dimensie	35
DEEL 2.	DE DEELNEMERS AAN DIT ONDERZOEK	43
Hoofdstuk 4.	Kennismaking met de familie Veenstra-de Bruijn	45
Hoofdstuk 5.	Samenvattingen van de interviews en persoonlijke gesprekken	58
5.1.	‘Als er broers en zussen zijn, dat ze zoveel mogelijk bij elkaar blijven’	59
5.2.	‘Je menswaardigheid word je afgenomen’	67
5.3.	‘Het belangrijkste voor mij was, dat onze kinderen zichzelf kunnen redden’	72

5.4.	‘De hulpverleners moeten ook actie ondernemen, als ze bepaalde signalen krijgen’	78
5.5.	‘Onze moeder en de kinderen werden gestraft in plaats van vader’	81
5.6.	‘Ze onderschatten de intelligentie van die kinderen. Ze kijken naar de opleiding van de ouders en dan vellen ze hun oordeel’	84
5.7.	‘Je moet je steeds verantwoorden voor normale levensbehoeften. Altijd bevoogding’	88
5.8.	‘Het belangrijkste wat ik mijn kinderen wilde meegeven, waren normen en waarden’	92
5.9.	‘Hoe kan een kind een relatie opbouwen met een voogd, als ze steeds weer een andere krijgt?’	97
5.10.	Het gezinsleven zou meer ondersteuning moeten krijgen van de instanties’	102
Hoofdstuk 6.	Gezamenlijke vorming en vertegenwoordiging	111
6.1.	Samenvatting van de Europese conferentie van ATD Vierde Wereld in Pierrelaye, Frankrijk, over het recht op gezinsleven, op 6 en 7 april 2017	111
6.2.	Vierde Wereld Dialoogbijeenkomst in 2019	114
6.3.	Voortgang en verdieping op de Dialoogdagen in 2021	119
DEEL 3.	MAATSCHAPPELIJKE CONTEXT	125
Hoofdstuk 7.	Kinderbescherming in de negentiende en twintigste eeuw	128
Hoofdstuk 8.	Een nieuw wettelijk kader voor jeugdhulp en kinderscherming. Nieuwe troeven voor de ouders?	141
8.1.	De Jeugdwet (2015)	141
8.2.	De kinderschermingsmaatregelen zijn volledig herzien	144
8.3.	Vormen van kindermishandeling: geweld, letsel, maar ook verwaarlozing en onthouden van zorg	164
8.4.	Wet Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling	169

Hoofdstuk 9. Dilemma's van jeugdzorgwerkers en kinderbeschermers	173
9.1. Ontwikkelingen in Nederland	173
9.2. Beroepskrachten in Frankrijk over hun ervaringen met zeer arme gezinnen	181
Hoofdstuk 10. Oplossen van armoede bij kinderen en hun ouders vraagt niet alleen individuele hulp, maar een structurele aanpak	187
10.1. Enkele cijfers over (langdurige) armoede en over jeugdhulp	188
10.2. Armoede beïnvloedt toekomstkansen van kinderen, volgens de Kinderombudsman	190
10.3. De SER ziet geen effecten van jeugdvoorzieningen op de armoede van kinderen (en de ouders) en pleit voor een structurele aanpak	194
10.4. De Participatiewet verergert armoede	197
10.5. Kinderbescherming vaak verbonden met extreme armoede	200
Hoofdstuk 11. Gezinnen in schrijnende armoede willen dat de mensenrechten gewaarborgd worden en geen discriminatie	205
11.1. Het kinderrechtenperspectief betreft ook de ouders	206
11.2. De Toeslagenaffaire roept vragen op over rechtswaarborgen bij uithuisplaatsing	208
11.3. Het duurzame armoedevraagstuk van ouders en kinderen kan niet opgelost worden met hulp- verlening of met het huidige gemeentelijk beleid	212
11.4. Armoede vraagt een structurele aanpak; het is een kwestie van mensenrechten	214
11.5. Nederlandse wetgeving is discriminerend op grond van armoede	218
Slotbeschouwing	222
Noten	227
Literatuur en gebruikte bronnen	239
Lijst van afkortingen	247
Bijlage	249

Vooraf

'Hoi Annie,
Ik kon vannacht niet slapen. Er spookte te veel door mijn hoofd.
Dus ben maar gedichten gaan schrijven.
Over mijn gevoelens en zo, dat is mijn manier van verwerken.

Mijn pijn

Het is vroeger wat ik mis.
De gedachte dat alles goed komt, is wat ik wil.
Want als ik toen wist van de spijt en het gemis,
had ik de dingen anders gedaan.
Dan waren dingen anders gegaan,
had ik volgehouden en op beide benen blijven staan.
Door blijven gaan, zonder steeds door te slaan.
Maar het is te laat, de stress heeft m'n brein gehaald.
In alle doelen die ik voor ogen had, heb ik gefaald.
Ik ben verdwaald in m'n eigen weg, die ik zelf heb gemaakt.
Op de paden die ik loop, heb ik veel mensen geraakt,
ken mezelf niet eens meer terug. Verslagen, depressief, licht-
geraakt.
Ik vraag me elke dag af hoe het dan geworden was,
als ik niet zoveel tegenslagen kreeg, en ze het inzien, en de
pijn in mijn ogen zien.
Want als zoveel dingen fout gaan, krijg je een kras op je hart.
Je voelt je zo slecht dat je moet checken of je hart nog klopt in je
borstkas.
Ik ben gefrustreerd omdat ik weet dat ik fout ga en fout sta.
Machteloosheid en faalangst is de reden dat ik alweer de
muur sla.
En zo blijft het doorgaan tot de dag dat ik voor eeuwig neer-
ga.
De angst voor drank en drugs, dat ik terugval.

En dan ben ik degene die voor kinderen het goede voorbeeld hoort te tonen.

Ongelooflijk, maar dit gedrag is nu een gewoonte.

Ik vrees dat als er niks verandert, ik word weg gedonderd uit mijn eigen woonplek.

Want m'n familie en gezin, ik weet het, ik maak ze gek.

Ik wil het zo graag goed doen, maar het is alsof de duivel me ervan weerstaat.

Wanneer ik het goede pad wil kiezen, is het alsof hij me neerslaat.

Dus dan ben ik weer terug bij af, en dan wordt er weer over me gepraat.

En dan later komt pas het verstand.

Als ik het allemaal anders had gedaan, misschien was ik dan wel niet aangerand, en in deze problemen beland.

Maar de consequenties merk je pas naderhand. Het is te laat.

Alles om me heen is wat ik mis, is m'n familie en gezin.

Willem.'

Inleiding

De reden van deze publicatie

Wat vinden de mensen in (schrijnende/generatie-/langdurige/aanhoudende/chronische) armoede zelf dat er nodig is om als gezin bij elkaar te kunnen blijven en een goede toekomst op te bouwen? Al sinds de start van de beweging ATD Vierde Wereld in 1956 is uithuisplaatsing van kinderen bij gezinnen die in armoede leven een belangrijk onderwerp van onderzoek en tracht ze acties en projecten te ontwikkelen om de gezinnen bij elkaar te kunnen houden.

Naast uithuisplaatsing van kinderen, zijn ook andere vormen van hulpverlening gericht op het uit elkaar halen van gezinsverbanden: hulpverleners dringen aan op scheiding van de ouders om bijvoorbeeld recht te krijgen op een uitkering, of om van bepaalde schulden af te komen; breuken met de kinderen door het minimabeleid, zoals de kostendelers-regeling en gevolgen van achttien jaar worden.

Bijna alle literatuur over jeugdzorg en kindbescherming is geschreven door en voor wetenschappers, beleidsmakers en beroepskrachten. Met dit boek geven de betrokkenen zelf een nieuwe kijk op de betekenis van uithuisplaatsing. Op de mensen die er mee te maken hebben of hebben gehad. Het is een van de meest gevreesde vormen van hulpverlening van de armen in de hele wereld.

In Nederland is ongeveer 40% van het aantal kinderen dat uit huis wordt geplaatst nog steeds afkomstig uit huishoudens die leven in een situatie van langdurige armoede, vaak meerdere generaties lang.

In Nederland zijn de officiële redenen om tot uithuisplaatsing over te gaan vastgesteld door de overheid: mishandeling, geweld, verwaarlozing van de kinderen door de ouders, sociaal-economische problemen, onbekwaamheid van de ouders, en als

de ouders niet meer leven. Maar onderhuids spelen er ook andere redenen mee. Dan gaat het om onbegrepen gedrag in de betrokken families; en dan gaat het ook om een morele beoordeling. De beoordeling door burens, andere familieleden, hulpverleners, onderwijzers, leraren...

In dit boek nemen we als uitgangspunt een aantal verhalen van ouders en kinderen uit het armste deel van de bevolking in Nederland. Zij hebben te maken met het overheidsbeleid en de instellingen rond armoede en met die van de kindbescherming. Het zijn mensen die soms al heel lang, soms pas kort, met de beweging ATD Vierde Wereld verbonden zijn en aan dit onderzoek wilden meewerken. Het zijn gezinnen en jongeren die met grote armoede te maken hebben en met uithuisplaatsingen. Sommigen zijn zelf als kind uit huis geplaatst geweest, sommigen hebben als ouder of grootouder te maken met de uithuisplaatsing van hun (klein)kinderen. Sommigen met allebei.

Wat we leerden is dat in de eerste plaats de ouders zich inzetten voor de bescherming van kinderen. Voor de rechtspraak, het maatschappelijk werk, de jeugdzorg en kindbescherming hoort het bij hun werk in een beroepsgroep. Veel professionals in die categorieën zetten zich echt in om de beste behandelingen en oplossingen te vinden en zijn kritisch op hun eigen handelen. Ze werken met elkaar samen en ontwikkelen nieuwe werkvormen en methodes.

Voor armoedebestrijding of verzachting van de armoede zetten overheden, instanties, kerkgenootschappen en vrijwillige organisaties zich in. Op veel manieren, met verschillende doelen, en vaak met grote inzet en strijdbaarheid. Dus voor hen moet het ook teleurstellend zijn als het met een aantal van deze gezinnen en kinderen niet vooruitgaat, dat ze hun lijden eigenlijk niet kunnen wegnemen. Het blijft zoeken naar de juiste beroepshouding, naar betere werk- en samenwerkingsvormen en beter aangepaste wetgeving en overheidsbeleid.

Door de jaren heen hebben wij families ontmoet waarin drie

generaties te maken hebben met de kinderbescherming en armoede. Zo kwam de vraag op hoe dat vroeger ging. We waren ook benieuwd naar de ontwikkelingen daarin in Nederland, wat er wezenlijk is veranderd en wat daarvan de redenen waren.

We gebruiken het begrip gezin, waarbij het niet alleen gaat om gehuwde ouders met eigen kinderen. In 1969 is de volgende definitie van het begrip ‘gezin’ geïntroduceerd door de regering: *elk leefverband van een of meer volwassenen die verantwoordelijkheid dragen voor de verzorging en opvoeding van een of meer kinderen.*¹

Deze publicatie is uitgevoerd door de beweging ATD Vierde Wereld Nederland. Er zijn individuele en groeps gesprekken geweest met actieve leden van de Vierde Wereld, die namens de armsten het woord voeren (voorvechters, of militanten), met juristen (een volontair en een medestander van de Vierde Wereldbeweging) en ervaren volontaires en oud-volontaires die de meeste families goed kennen en hun vertrouwen hebben. Vanaf 2019 zijn we met het schrijven ook geholpen door de internationale werkgroep van ATD Vierde Wereld ‘Famille’ (familiebanden).

Met dit boek beogen we vijf dingen:

1. Leren van de mensen die zelf met uithuisplaatsingen te maken hebben en hadden;
2. Leren kijken door de ogen van hen die die ingrepen hebben moeten doorstaan;
3. Verbanden zoeken tussen armoede van generatie op generatie, armoedebestrijding, uithuisplaatsing van kinderen en kinderbescherming;
4. Verbanden leggen met de toepassing van de mensenrechten en kinderrechten;
5. Voorstellen bedenken vanuit de ideeën en voorstellen die de deelnemers genoemd hebben.

DEEL 1.

WAT IS EN DOET ATD VIERDE WERELD EN WAAROM?

Hoofdstuk 1.

De Internationale Beweging ATD Vierde Wereld

1.1. De visie van ATD Vierde Wereld

ATD (All Together for Dignity) Vierde Wereld is een internationale mensenrechtenbeweging samen met de armste, meest uitgesloten laag/groep binnen elke samenleving. Mede dankzij ATD Vierde Wereld is extreme armoede erkend als schending van mensenrechten. In onze organisatie werken mensen met verschillende politieke of (geloofs)overtuigingen samen voor een leven zonder armoede en uitsluiting. Wij vinden dat iedereen gelijkwaardig is en dus ook een volwaardig medeburger. Door onze krachten te bundelen – met de inzet en ervaringen van de armsten zelf – denken wij een einde te kunnen maken aan extreme armoede en zo een vreedzame samenleving op te kunnen bouwen.

Door extreme armoede worden miljoenen mensen veroordeeld tot een leven in onacceptabele en mensonterende omstandigheden. Mensen die zelf in een situatie van extreme armoede leven zijn de eersten om op te staan en zich te verzetten tegen deze uitzichtloosheid. Hun unieke kennis en ervaring willen wij inzetten om kloven tussen mensen te overbruggen.

Het feit dat ATD Vierde Wereld zich engageert om het gezinsleven van de armsten intact te laten en daarin de ondersteuning te bieden die dat mogelijk maakt, heeft niet te maken met een geloofsovertuiging. Het heeft ermee te maken dat de armsten zelf voldoende middelen en mogelijkheden willen hebben om hun familielevens in stand te houden en een toekomst op te bouwen. De intrinsieke motivatie van ouders is: 'dat onze kinderen het beter hebben'. Ieder kind wordt in een gezinsverband geboren en groeit met volwassenen op. De ervaringen en kansen in deze kindertijd, bepalen voor een groot deel de mogelijkheden in een mensenleven en volgende generaties.

1.2. Het gezin als speerpunt van onderzoek en actie

ATD Vierde Wereld heeft al sinds haar oprichting door Joseph Wresinski (1917-1988) in 1956 in een daklozenkamp in Noisy-le-Grand (in de randstad van Parijs, Frankrijk) gezinnen leren kennen met een geschiedenis van langdurige en schrijnende armoede. Steeds kwamen daar ervaringen naar boven van uithuisplaatsingen, en bijna altijd waren dat traumatische ervaringen, zowel voor de ouders, als voor de kinderen. En de uithuisplaatsingen werden meestal ervaren als een verslechtering van hun situatie, in plaats van een verbetering.

In Nederland werd ATD Vierde Wereld in 1971 opgericht. Initiatiefnemers waren Alwine de Vos van Steenwijk, sinds 1960 werkzaam met Joseph Wresinski, en Nederlandse vrijwilligers die de beweging hebben leren kennen door vakantiewerkkampen en stages in Noisy-le-Grand (F). Het eerste project was de gezinsvakantieboerderij 't Zwervel in Wijhe, die in 1973 is aangekocht. Behalve gezinsvakanties waren er ook landelijke bijeenkomsten met gezinnen die op vakantie waren geweest, en andere burgers die zich met de Vierde Wereld engageerden. Het ontmoetingscentrum 't Zwervel is momenteel een plek voor dialoog en ontmoeting tussen (jong)volwassenen uit diverse leefwerelden.

Het tweede project *Samenlevingsopbouw met de allerarmsten* ontstond in 1975 in Breda, met het Europese Anti Poverty Programma van de toenmalige Europese Economische Gemeenschap (E.E.G.), nu Europese Unie (1975-1980). Het project heeft zich daarna op eigen kracht verder ontwikkeld. Daarnaast zijn ook nieuwe initiatieven gestart, zoals regionale en lokale steungroepen, de Jongerenbeweging in 1984, het Joseph Wresinski Huis in Heerlen in 1986, 'Straatbibliotheek' in Maastricht in de jaren '90. En Vierde Wereld-bijeenkomsten met thema's die ook in andere landen werden besproken waar ATD Vierde Wereld is gevestigd. De aard van die bijeenkomsten was werkelijk vernieuwend, naar het voorbeeld van de Vierde Wereld Volksuniversiteit in Frankrijk.

De Vierde Wereld Volksuniversiteit (Université populaire Quart

Monde) is door Joseph Wresinski opgezet in 1972 in het hart van het Quartier Latin in Parijs, waar de Sorbonne staat. Daar kwamen en komen volontairs en mensen van de Vierde Wereld uit Parijs en omstreken driemaal per maand een avond bijeen. De deelnemers leren er op een gestructureerde manier de kennis en het denken van de armsten, en die van andere burgers – vaak beroepskrachten, stadsbestuurders en academici – op een gelijkwaardige manier met elkaar te delen en met elkaar in verbinding te brengen. In het verlengde hiervan ontwikkelden wij ook in Nederland plaatselijke Vierde Wereld-bijeenkomsten rond thema's die ook in andere landen werden besproken.

In de landen waar ATD Vierde Wereld actief is, heeft de Internationale Beweging rond het Internationaal Jaar van het Kind in 1979 werkgroepen en studies opgezet rond de Rechten van het Kind. Ter gelegenheid van dat Jaar bracht de ATD Vierde Wereld (Editions Science et Service) in zeven landen een boek uit met in het Nederlands de titel: *Kinderen buiten spel. Nieuwe spelregels voor de komende twintig jaar.*²

In 1980 zetten volontairs en medestanders in Nederland een juridische werkgroep op, met als thema de uithuisplaatsing van kinderen uit de armste gezinnen. Hun onderzoek resulteerde in de publicatie: *Het verlies van een kind, uithuisplaatsingen in de Vierde Wereld* (in de reeks Vierde Wereld Visie, no. 2).³ Daarin werden op grond van ervaringen van enkele ouders en gesprekken met de juridische werkgroep voorstellen gedaan, die nog steeds gelden.

In zijn boek: *Armoede noodlot of onrecht? Een van de armste gezinnen in Nederland aan het woord*⁴ (1995), beschreef Henri van Rijn een gezin waar de zeven oudste van de tien kinderen zijn weggehaald, en waarin hij van deze familie de geschiedenis van armoede tot 1782 heeft weten te achterhalen. Er bleek een duidelijk verband tussen diepe armoede en de uithuisplaatsing van kinderen.

Door het samen schrijven van deze monografie werd ook duide-

lijk wat er kan veranderen indien we hun menselijke waardigheid serieus nemen. Het ging hier ten eerste om het erkennen van hun geschiedenis als armoede en als schending van mensenrechten. Ten tweede om de ondersteuning van de ouders en het engagement van een bepaalde hulpverlener. En ten derde: ze zijn samen aan de slag gegaan om de toegang tot hun basisrechten te verbeteren. Belangrijk was ook hun actieve deelname aan bijeenkomsten van de Vierde Wereld Volksuniversiteit. Gezinsleden namen deel als woordvoerder bij belangrijke evenementen van de beweging ATD Vierde Wereld.

Vanaf het begin van de beweging is in de landen waar ATD Vierde Wereld werkzaam is, onderzoek gedaan en actiegevoerd op dit onderwerp. Zoals een reportage aan de Verenigde Naties in het kader van het Internationaal Jaar van de Familie in 1984 en in de reeks Revue Quart Monde in Frankrijk. (Enkele voorbeelden worden vermeld in de literatuuropgave aan het einde van het boek.)⁵

1.3. Samen kennis en inzichten ontwikkelen

Bevorderen van deelname van de allerarmsten in gelijkwaardigheid

De rol van de volontairs, medestanders, bondgenoten en voortrekkers (ook militanten genoemd) in de beweging ATD Vierde Wereld is om de deelname van de allerarmsten te bevorderen en hen kansen te geven zich te uiten over thema's die zij belangrijk vinden. De belangen van de armsten zien zij als de belangen van de hele samenleving. De armsten zijn in feite de toetssteen. Dat is ook de opdracht die de leden van de beweging samen delen en uitdragen.

De manieren om die deelname te bevorderen lopen uiteen: het kunnen plaatselijke bijeenkomsten zijn, interviews, schrijfwerkshops, culturele activiteiten, organisatie van landelijke ontmoetingsdagen met een gezamenlijk thema. Het gaat niet alleen om vergaderen, maar ook samen maaltijden klaarmaken, samen